

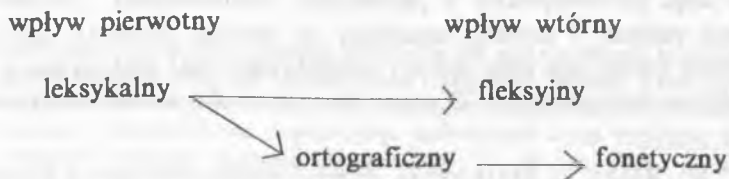
Marek Cybulski

(Łódź)

BOHEMIZMY LEKSYKALNE
W PIĘTNASTOWIECZNEJ CZĘŚCI PSALTERZA FLORIAŃSKIEGO

Artykuł ten, przedstawiający niektóre wyniki analizy słownictwa, stanowi fragment przygotowywanego do druku następnego tomu monografii językowej piętnastowiecznej części *Psalterza floriańskiego*¹. Jednym z zadań owej monografii jest oddzielenie tych składników tekstu, które są na pewno polskie, od tych, które są przejawem wpływu czeskiego. Opublikowana praca, choć poświęcona tylko ortografii, fonetyce i fleksji, pozwoliła już wstępnie i ogólnie określić, jakie jest miejsce bohemizmów słownikowych wśród innych czeskich elementów języka Fl. Okazało się mianowicie, że wpływy słownikowe były pierwotne w stosunku do ortograficznych, fonetycznych i fleksyjnych. Przeważnie bowiem zapożyczano wyrazy, a niejako przy okazji, przepisując je często litera w literę z tekstu czeskiego, zachowywano też czeską postać graficzną, z czym w parze szło niekiedy zapożyczenie cechy fonetycznej lub końcówki fleksyjnej².

Tak więc czeski wpływ leksykalny jest źródłem, początkiem, przyczyną istnienia wielu bohemizmów w innych poziomach języka zabytku i w jego pisowni:

¹ M. Cybulski, *Język piętnastowiecznej części Psalterza floriańskiego. Ortografia, fonetyka, fleksja*, Łódź 1988.

² Tamże, s. 407, 411, 412-414. W pracy tej przyjęliśmy jako założenie ściśle powiązanie analizy fonetycznej, fleksyjnej i słownikowej.

Z tego względu dokładniejsze zbadanie leksyki FI okazało się sprawą szczególnie ważną.

Dotychczasowe badania tego problemu dawały często sporne rezultaty, co uwidaczniają np. noty bibliograficzne w słowniku M. Basaja i J. Siatkowskiego³, którzy niejednokrotnie polemizują z autorami przeceniającymi siłę czeskiego oddziaływania. Przyczyna owych rozbieżności leżała głównie w niejednolitości metody, w przyjmowaniu zbyt liberalnych kryteriów uznawania wyrazu za bohemizm itp. Dlatego niezbędne jest zamieszczenie na wstępie uwag o charakterze metodologicznym.

Wykrycie zależności leksyki od czeszczyzny nie jest łatwe, ponieważ między wypadkami skrajnymi, które stanowią z jednej strony oczywiste bohemizmy (np. *wszecek*), a z drugiej wyrazy na pewno polskie (np. *wszystek*), istnieje wielka ilość wypadków pośrednich. Słownictwo staropolskie i staroczeskie było wówczas w znacznej mierze identyczne jako wspólnie odziedziczone z prasłowiańszczyzny lub powstałe drogą analogicznych w obu językach procesów słowotwórczych. Toteż gdybyśmy dla każdego wyrazu z FI szukali odpowiednika w jakimkolwiek tekście czeskim, pewno za każdym razem jakiś bliższy lub dalszy odpowiednik by się znalazł. Takie postępowanie nie miałoby jednak sensu: sama zbieżność nie świadczy jeszcze o wpływie jednego języka na drugi, choćby nawet jeden z nich był językiem o znacznie bogatszym piśmiennictwie. Ważne jest bowiem nie samo występowanie danego wyrazu w obu językach, lecz jego funkcjonowanie. Dlatego też porównanie dotyczy w niniejszej pracy nie słowników, lecz (werset po wersecie) tekstów należących do polskiej i czeskiej tradycji psalterzowej. Ważniejsza jest dla nas zgodność tekstowa niż słownikowa, ponieważ w owej epoce pomagano sobie przy tłumaczeniu nie słownikiem, lecz tekstem, co prowadziło niekiedy do niewolniczego przepisywania obcych wersji. Rezultatem takiej techniki tłumaczenia były bohemizmy przelotne, różne w różnych tekstach, zależne od indywidualnych upodobań i możliwości tłumaczy, nie dające się ująć w jakiś system⁴.

Metodą możliwie dokładnego określenia, co jest w tekście bohemizmem, jest więc porównywanie z psalterzami staroczeskimi. Zbieżność leksykalną wersji polskiej i czeskiej uznajemy za istotną wówczas, gdy: 1) w danym miejscu tekstu (ten sam werset) odnajdujemy taki sam wyraz w FI i w jakimś psalterzu staroczeskim⁵, 2) wyraz ten jest rzadki w ówczesnej polszczyźnie lub

³ M. Basaj, J. Siatkowski, *Przegląd wyrazów uważanych w literaturze naukowej za bohemizmy*, „Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego” X, 1964 – XII, 1966, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej” VI, 1967 – XIX, 1980.

⁴ Z. Stieber, *Les éléments tchèques dans le polonais littéraire*, [w:] tenże, *Świat językowy Słowian*, Warszawa 1974, s. 299.

⁵ Do skolacjonowania wybraliśmy cztery psalterze: wittemberski, klementyński, podiebradzki i kapitulny (zob. wykaz skrótów). Podstawą takiego wyboru były wyniki pracy Kyasa, który stwierdził, że tłumaczono FI z zaginionego psalterza kompilowanego, podającegogo zapewne oprócz

użyty został w nietypowym dla polszczyzny znaczeniu i ewentualnie 3) ma czeskie cechy graficzne, fonetyczne lub fleksyjne. Przyjeliśmy zatem, podobnie jak J. Reczek⁶ kryterium filologiczno-tekstowe i kryterium językowe, ale z naciskiem na pierwsze z nich, co wynika z charakteru niniejszej pracy jako głównie filologicznej. W praktyce nieczęsto się zdarza, aby trzy wymienione wyżej warunki spełnione były jednocześnie. Zazwyczaj do wnioskowania o zależności słownikowej wystarczyć muszą dwa pierwsze, a w wyjątkowych wypadkach tylko pierwszy, mianowicie wtedy, gdy grupa synonimów ma w Fl tę samą lokalizację, co w jednym z psalterzy czeskich (por. poniższe uwagi o wyrazach *prawy* i *prosty*). O tym, że wyraz jest rzadki lub nietypowo użyty, wnioskowaliśmy na podstawie *Słownika staropolskiego*⁷. Aby uniknąć długich deliberacji w wypadkach wątpliwych, przyjęliśmy zasadę, że o wyrazie rzadkim można mówić wtedy, gdy wystąpił w co najwyżej pięciu zabytkach⁸. Oczywiście zdajemy sobie sprawę z możliwości działania całkiem przypadkowych przyczyn powodujących rzadkość wyrazu, np. *jeż* to wyraz rzadki po prostu dlatego, że nie było wielu okazji użycia go w tekstach religijnych lub prawnych, które stanowią główny zrąb naszego piśmiennictwa średnio-wiecznego. Na ogół jednak wątpliwości co do tego nie było; to samo dotyczy rzadkich znaczeń lub nietypowych kontekstów, w których wyrazy wystąpiły: *Słownik staropolski* jest tu dobrym źródłem informacji. Tak więc nieistotna jest np. zbieżność pol. *bydło* i cz. *bydlo*, bo Polacy tłumaczyli w ten sposób *possessio*, a Czesi *habitatio*, zatem wyrazy te nie występowały w tych samych miejscach tekstu. Ale też zbieżność pol. *woda* i cz. *voda* jest dla nas nieważna, bo choć oba wyrazy wystąpiły w tych samych wersach jako odpowiedniki łac. *aqua*, to jednak należą do podstawowych zasobów słownictwa obu języków i nie mogły być zastąpione innymi wyrazami. Natomiast za przejaw zależności uznamy np. użyte w wersie 141, 9 *posylneny sō Fl* i *posilneny ysu W*, ponieważ wyraz *posilnić* jest w języku polskim zupełnie wyjątkowy – nigdzie poza tym nie notowany. Podobnie w wersie 135, 26 *massv Fl* i *massu W* to zgodność istotna, bo znaczenie 'ciało, caro' jest nietypowe, a ponadto czeska jest tu

tekstu głównego, zbliżonego do wersji wittemberskiej, także glosy lub większe wstawki interlinearne zaczerpnięte z innych redakcji, zwłaszcza klementyńskiej i kapitulnej. Według Kyasa pisarz A czerpał przede wszystkim z interlinearnej wersji klementyńskiej, natomiast pisarze B i C z tekstu głównego kompilowanego z klementyńskim i opatrzonego innowacjami wersji kapitulnej oraz modernizowanymi lekcjami trzeciego przekładu staroczeskiego (V. Kyas, *Česká předloha staropolského žaltáře*, Praha 1962, s. 73–74). Z pracy Kyasa bierzemy też cytowane tam wersje z nie wydanych dotąd psalterzy czeskich.

⁶ J. Reczek, *Bohemizmy leksykalne w języku polskim do końca XV wieku. Wybrane zagadnienia*, Wrocław 1968, s. 13–16.

⁷ *Słownik staropolski*, red. S. Urbańczyk, Wrocław od 1953.

⁸ Podobną metodę, choć bez tak pedantycznych kryteriów liczbowych, zastosował S. Urbańczyk w książce *Z dawnych stosunków językowych polsko-czeskich. Część I. Biblia królowej Zofii a staroczeskie przekłady Pisma św.*, Kraków 1946.

pisownia: *a* zamiast *ø* i *ss* zamiast *sʰ*. Z kolei jako synonimy przeniesione ze źródła czeskiego traktujemy wyrazy *prawy* i *prosty* 'rectus', choć są bez wątpienia polskie i należą do podstawowego zasobu słownictwa. Jednak na zależność od czeszczyzny wskazuje dokładnie ta sama lokalizacja wszystkich ośmiu użyć obu tych synonimów w Fl BC i P, co nie może być dziełem przypadku. Wpływ obcy polega tu tylko na sugerowaniu użycia tego, a nie innego słowa polskiego w danym miejscu tekstu.

W zasadzie odrzucamy zbieżność typu pol. *upadzenie* – cz. *padenina*. Czynimy tak wbrew stanowisku V. Kyasa¹⁰, który niejednokrotnie zestawiał takie wersje, co zresztą w jego wypadku jest zrozumiałe, bo obowiązywało go podanie jak największego materiału porównawczego. My jednak z tego rezygnujemy, kierując się zasadą, że lepiej jest podać materiał mniej obfity, ale bardziej pewny, niż duży, ale budzący wątpliwości. Od tej zasady trzeba było odstąpić w niewielu uzasadnionych wypadkach. Nie uważamy np. za przeszkodę różnicy prefiksów pol. *prze-* i cz. *pro-*, skoro prefiks *pro-* w ówczesnej polszczyźnie już nie pełnił funkcji formantu, więc w procesie przyswajania wyrazów musiał być zastąpiony innym.

Poszukując wpływów czeskich korzystamy ze słownika M. Basaja i J. Siatkowskiego¹¹. Jednak wobec przyjęcia przedstawionej wyżej metody inaczej niż wymienieni autorzy traktujemy niektóre wyrazy. Szukamy bowiem zgodności tekstowej, tj. zależności od konkretnych tekstów obcych, a więc np. również wyrazów polskich, ale użytych pod wpływem czeskim. Natomiast Basaja i Siatkowskiego interesowało przede wszystkim określenie granic trwałego wpływu obcego na słownictwo polskie, nie zaś wskazywanie zależności przelotnych i słabo uchwytnych. Na przykład *błogosławić* to według Basaja i Siatkowskiego oczywisty bohemizm, który przez medium czeskie dostał się już dawno do polszczyzny z języka staro-cerkiewno-słowiańskiego¹². My jednak musimy traktować go tak, jak traktowali go polscy pisarze piętnastowieczni – dla nich zaś był to wyraz polski, skoro w psalterzach czeskich go nie znajdowali (używano w nich słów *požehnati* i *blahati*). W takich wypadkach tłumacze kierowali się oczywiście nie tradycją czeską, lecz polską, w której słowo takie było już od kilkuset lat zadomowione, tracąc znamiona obcości. Innymi słowy – przyjmując za punkt widzenia wiek piętnasty, kładziemy nacisk na znalezienie wyrazów obcych synchronicznie, nie zaś diachronicznie.

Obecnie spróbujemy sklasyfikować zebrane w taki sposób słownictwo przyjmując za kryterium podziału przede wszystkim jego zależność od słownictwa czeskiego i konkretnie od czeskiej tradycji psalterzowej. Ponieważ za główny wskaźnik zależności uważamy istotną zbieżność tekstową, uzyskany

⁹ M. Cybulski, *op. cit.*, s. 45, 108.

¹⁰ V. Kvas, *op. cit.*

¹¹ Zob. przypis 3.

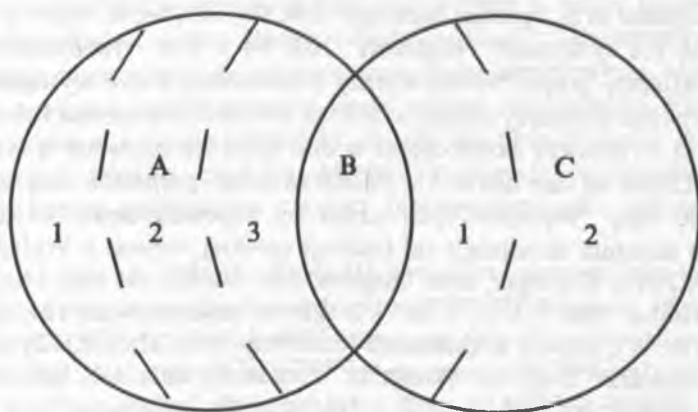
¹² M. Basaj, J. Siatkowski, *op. cit.*, RKJ ŁTN X, s. 61.

w ten sposób wykaz wyrazów jest dłuższy niż wykaz bohemizmów z FI w słowniku Basaja i Siatkowskiego i w rozprawie Reczka¹³.

Podstawowy jest podział na I. oczywiste bohemizmy leksykalne, tzn. wyrazy czeskie i II. wyrazy użyte pod wpływem czeskiego pierwowzoru. Podział ten nie jest rozłączny, ponieważ zakresy tych dwu zbiorów krzyżują się: zdarzają się A. wyrazy czeskie nie wywodzące się z czeskiej tradycji psalterzowej, B. wyrazy czeskie przejęte z psalterza staroczeskiego oraz C. wyrazy polskie, ale użyte (wybrane) na wzór tekstu czeskiego psalterza. Ilustruje to poniższy schemat, którego dalsze podziały będą dalej wyjaśnione¹⁴:

I. Bohemizmy właściwe

II. Wyrazy użyte pod wpływem czeskiego pierwowzoru

Przykłady: A1 *błogosławić* (ok. 10 wyrazów)

A2 *pożegnać* (ok. 30 wyrazów)

A3 *przezzdciatkini* (ok. 10 wyrazów)

B *obliczej, kazany* 'compositus' (ok. 20 wyrazów i znaczeń)

C1 *bezden* (ok. 30 wyrazów)

C2 *baśń, bicie* 'proelium' (ok. 170 przykładów)

¹³ J. Reczek, *op. cit.*

¹⁴ Schemat ten rzecz upraszcza pomijając typy pośrednie. Jednak nie będziemy się zapuszczać w podziały zbyt drobiazgowo, bo mogłyby one w gruncie rzeczy mylić ze względu na problematyczność niektórych ustaleń (por. uwagi polemiczne w słowniku Basaja i Siatkowskiego) oraz z uwagi na nieostrość rozgraniczeń między szczegółowo wydzielanymi kategoriami.

Do typu A należą stare zapożyczenia przyswojone przeważnie w okresie chrystianizacji Polski wraz z całą prawie naszą terminologią chrześcijańską¹⁵, zatem dobrze już w polszczyźnie zadomowione, często używane i z pewnością uważane przez tłumaczy za rodzime. Są to więc wyrazy (lub znaczenia) synchronicznie rodzime, choć diachronicznie obce¹⁶.

A 1. Część z tych wyrazów nie ma żadnych nawiązań w psalterzach czeskich, ponieważ albo ich czeskie odpowiedniki wyszły z użycia, albo w ciągu kilkuset lat osobnego rozwoju zmieniły znaczenia. Stąd np. wyraz *kościół* ma w Fl znaczenie 'templum' 137,2; 143,14, natomiast u Czechów *kostel* to wtedy 'ecclesia', *templum* zaś oddawali oni wyrazem *chrám*. Inne przykłady: *blogosławić* 'benedicere' 102, 1; 106, 38 itd. mnóstwo użyć – w psalterzach czeskich natomiast w tym znaczeniu wystąpiły czasowniki *blahati* i *požehnati*; *niebo* w znaczeniu 'siedziba Boga', np. 101, 20; 112, 5 – u Czechów w tymże znaczeniu *nebe*; *palac* 'atrium' (przez medium czeskie z włoskiego) 121,2 – por. *sieň* P; *pan* w znaczeniu 'Bóg' 102, 21; 106, 6 itd. – w psalterzach czeskich *hospodin*; *poganin* in pl. 'gentes, nationes' 104, 43; 105, 34; 45 itd. – u Czechów *národ*; może też *zyskować*¹⁷ 'requirere' 104, 44 – por. *vydobyvati* PW.

A 2. Następną grupę tworzą wyrazy i znaczenia, które wystąpiły w tych samych miejscach psalterzy czeskich, jednak zbieżność tę można było uznać za nieistotną, są to bowiem słowa często w obu językach używane w tym samym znaczeniu. Częste są one nieraz i w psalterzach np. *gospodzin*, użyty w Fl BC przeszło 190 razy. Wyrazów tych użyto by zapewne nawet wtedy, gdyby tłumaczono zupełnie niezależnie od tradycji czeskiej, wprost z Wulgaty: *altarz* 'altare' 117, 26 (ts. K); *anjol*, *anjel* 'angelus' 102, 20; 103, 5; 148, 2 (ts. W K P); *dyjabel* 'diabolus' 108, 5; OH, 8 (ts. W); *dziw* w znaczeniu cud 104, 2; 5; 7; 22; 106, 8 itd. (ts. W), *dziwny* w znaczeniu 'cudowny' 117, 22; 118, 129; 138, 5 itd. (ts. W); *gospodzin* 'Bóg' (w Wulgacie 'dominus') 101, 19; 106, 8 itd. (ts. W K P); *kielich* 'calix' 115, 4 (ts. K); *krześcijański* 'catholicus' S, 1; 3; 40 (ts. WPK); *lud* 'populus' 101, 19; 23; 104, 13; 112, 7 itd. (ts. W), *miasto* w znaczeniu 'urbs' 106, 7; 36; 107, 11 itd. (ts. W, P); *milosirdzie* 'misericordia' 102, 6; 11; 16; 106, 8; 15 itd. (ts. W), *milosierny* 'misericors' 102, 8; 110, 4; 111,4; 114, 5 itd. (ts. W K), *olej* 'oleum' 103, 17; 108, 17; 108, 13; 140, 6 (ts. W); *pkiel* w znaczeniu 'infernum' 113, 26; 138, 7 itd. (ts. W K P); *post* 'ieiunium'

¹⁵ Por. E. Klich, *Polska terminologia chrześcijańska*, Poznań 1927.

¹⁶ Z braku miejsca pomijamy tu literaturę przedmiotu, lokalizację częściej używanych wyrazów podajemy w wyborze, pomijamy informacje zaczerpnięte ze *Słownika staropolskiego* o rozpowszechnieniu wyrazów w piśmiennictwie, odpowiedniki z psalterzy czeskich podajemy w wyborze i skrótowo. Pełny aparat zawierać będzie przygotowywana do druku druga część monografii językowej zabytku. Źródłem kwalifikacji wymienionych niżej wyrazów jako bohemizmów, która to kwalifikacja stała się z kolei jednym z kryteriów podziału na grupy, jest słownik Basaja i Siatkowskiego.

¹⁷ A. M. Schenker, *Polskie zyskać i wysprz a przejście *T(š)-it > Tyl*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej” XX, 1981, s. 33 i n.

108, 23 (ts. W K P); *pożegnać* 'benedicere' 113, 21 (wyraz dość częsty w średniowiecznej polszczyźnie, to jednak użycie wygląda na wtręt czeski, ts. W K P); *prorok* 'propheta' 104, 15 (ts. W); *smilować się* 'misereri' 114, 4; 118, 29 i in (ts. W K P); *stworzyć* w znaczeniu 'creare' 101, 19; S, 8; 12 itd. (ts. W K P); *swirchowany* w znaczeniu *perfectus* S, 30; 138, 21 (ts. W); *święty* w znaczeniu 'sanctus' 101, 20; S, 5; 6; 7; 8 itd. (ts. W K P); *trojca* 'trinitas' S, 3; 24; 26; 35 (ts. W K P); *wszemogący* 'omnipotens' S, 13; 14; 37; KM, 4 (ts. W); *zwiastować* 'annuntiare' 101, 22 (ts. P); *żaltarz* 'psalterium' 107, 2; 143, 10; 149, 3 (ts. W); *żebrak* 'mendicus' 108, 15 (ts. K P); może też *tuk* 'crassitudo' 140, 8 (ts. W). Mniej pewna jest czeska geneza słów *leść* i *obludzić*.

W grupie tej przeważają zapożyczenia, dla których czeszczyzna była tylko pośrednikiem w drodze z języka staro-cerkiewno-słowiańskiego (np. *blogosławić*, *gospodzin*, *prorok*, *smilować się*, *trojca*) lub z języków romańskich albo germańskich, które z kolei pełniły funkcję medium dla łaciny (np. *kielich*, *kościół*, *pałac*, *post*, w tym również kalki typu *miłosierny*).

A 3. Kolejną grupę stanowią nieliczne wyrazy o małej frekwencji tekstowej, niewątpliwie (według Basaja i Siatkowskiego) bohemizmy, ale późno zapożyczone, czym różnią się od wyrazów wymienionych wyżej. Mimo że są to pożyczki z okresu współczesnego mniej więcej tłumaczeniu *Psalterza*, nie zostały przejęte w procesie przekładu, bo nie ma tych wyrazów w odpowiednich miejscach tekstów czeskich. Można co prawda przypuszczać, że występowały one w zaginionym czeskim pierwowzorze, ale niepodobna tego dowieść.

Tłumacze zapewne odczuwali obcość wyrazów i znaczeń tego typu, były to więc wyrazy i znaczenia diachronicznie i synchronicznie obce: *fikowy* 'figowy' 104, 32 (w psalterzach czeskich inne formy, np *fyky* P); *nalaz* 'adinventio' 105, 29; 37 (według Kyasa mógł tu mieć wpływ zapis typu *w nale(z)ciech* z Biblii boskowickiej¹⁸); *przewał* 'fluctus, fala' 106, 25 (wyraz znany psalterzom czeskim, ale nie w tym samym miejscu); *przezdziatkini* 'sterilis, kobieta bezdzietna' 112, 8 (Kyas zestawia z formą *bezdzieczkem* K¹⁹); *świętość* w znaczeniu 'pełnia mocy i chwały' – jako atrybut Boga 144, 5; KM, 12; *wynalezienie* 'adinventio' KI, 5 (w P *nalezenye*). Trzeba tu może dodać trzy inne jeszcze wyrazy, których czeskie pochodzenie (według słownika Basaja i Siatkowskiego) nie jest jednak pewne: *obludzanie* 103, 28, *tajnica* 138, 14 i *upelznienie* 114, 8. (por. *od poplzu* P).

B. Do następnej kategorii zaliczamy wyrazy i znaczenia uważane powszechnie za oczywiste bohemizmy i występujące zarazem w odpowiednich miejscach psalterzy czeskich – są to więc zapożyczenia ściśle psalterzowe, przejęte przez tłumaczy FI: *kazany* 'compositus, spokojny, skromny' 143, 14

¹⁸ V. Kyas, *op. cit.*, s. 62.

¹⁹ Tamże, s. 41.

(ts. K P); *kor* 'śpiew chóralny' 149, 3 (ts. W K P); *nalezienie* 'adinventio' 105, 29 (ts. W K P); *nasile* 'iniuria, przemoc' 102, 6 (ts. W P); *nieprawiedliwość* 'iniquitas' 108, 13 (ts. W); *niebie* 'coelum' 102, 11; 19; 103, 13 (ts. W K P); *obiata, obiata* ('sacrificium, votum' 106, 22; 131, 2 (ts. W K P); *obliczej, obliczaj* 'facies' 103, 31; 104, 4; 30 (ts. W K P); *omirzieć* 'abominari' 105, 38 (ts. W); *organy* 'organum' 136, 2; 150, 4 (ts. W K P); *podstawa* i *postawa* w znaczeniu 'substantia' S, 29; 34 (ts. K P, ale tylko w wersji *podstawa*); *pop* w znaczeniu 'sacerdos' 131, 9; 17 (ts. W); *rozpostrzeć* m. in. w znaczeniu 'złamać, przekroczyć zakaz' 118, 126 i 'rozciągnąć, rozłożyć' 139, 6 (ts. W P); *rozpostrzeć* m. in. 'powalić 105, 26 (ts. W), 'wyciągnąć' 142, 6 (ts. W K P); *snimanie* 'convenire' 101, 22 (ts. W); *spowiedać się* w znaczeniu 'confiteri, głosić chwałę' 104, 1; 105, 46; 106, 8 itd. (ts. W K P); *sprawiedliwość* 'iustitia, iustificatio' 104, 44; 117, 19 (ts. W K P); *świadectwie* 'testimonium' 118, 22 (ts. W K P); *ustawicstwo* 'stabilitas' 103, 6 (ts. W); *wielczyć* (według Reczka²⁰) 'magnificare' 125, 3 i in. (w psalterzach czeskich W P z przedrostkiem vz-); *wszecek* 'omnis' 102, 3 (ts. W); *wybojować* 'expugnare' 108, 2; 128, 2 (ts. W P); *żałm* 'psalmus' 146, 1; KE, 14 (ts. Kp); *żądność* 'desiderium' 102, 5 (ts. W K P).

Charakterystyczna jest dla wymienionych wyrazów mała frekwencja tekstowa. Użyte one były najczęściej raz, a najwyżej trzy razy (wyjątek to dziewięciokrotnie użyty wyraz *spowiedać się*).

C 1. Kolejna kategoria, bardzo bliska poprzedniej, to wyrazy i znaczenia nietypowe dla średniowiecznej polszczyzny, bo rzadkie lub osobiście użyte, i zarazem wykazujące istotną zależność od tekstu czeskiego. Ich geneza jest jednak chyba inna: Basaj i Siatkowski przypuszczają, że mogą to być słowa polskie, między innymi rodzime archaizmy, ale przypomniane czy nawet wskrzeszone przez wzór czeski. Mają one bardzo niską frekwencję w tekście – poszczególne wyrazy czy znaczenia tego typu wystąpiły w Fl BC przeważnie tylko raz: *bezden* 'abyssus' KM, 5 (ts. W P); *cora, cera* 'filia' 105, 35; 36 (ts. W K P); *czysło* 'numerus' 103, 26; 104, 12; 33; 146, 5 (ts. W K P); *jeliko* 'ile' 102, 12 (ts. W K P); *lupież* w znaczeniu 'zdobycz, spolium' KM, 9 (ts. K); *mnogi* zwłaszcza w znaczeniu 'liczny' 109, 7 (ts. W K P); *mnostwo* 'ogrom, wielka ilość' 105, 7; 43; 146, 4 i in. (ts. W K P); *obnowić* 'renovare' 103, 31 (ts. W K P); *odzież* 'amictus' 102, 7 (ts. K); *podźwigać* 'erigere, podnosić' 145, 7 (por. *pozdwihuge* w Biblii boskowickiej²¹); *porokowanie* 'incredatio' 103, 8 (ts. K); *poselkiny* 'ancilla' 122, 3 (ts. W); *potrzesktać* 'corripere' KE, 10 (ts. W P); *rada* w znaczeniu 'zamysł, postanowienie, consilium' 105, 41; 106, 11 (ts. W K P); *radosny* 'będący wyrazem radości' 150, 5 (ts. P); *ślawić* w znaczeniu 'wielbić, glorificare' KE, 3 (ts. P); *ślawnie* 'gloriose, uroczyście' KM, 1 (ts. W K P); *śladkość* w znaczeniu 'łagodność, dobroć, suavitas' 144, 7 (ts. Kp);

²⁰ J. Reczek, *op. cit.*, s. 79.

²¹ V. Kyas, *op. cit.*, s. 69.

sstarac się 'zestarzeć się' 101, 27 (ts. w Biblii boskowskiej²²); *strzedź* 'miód' 118, 103 (K P); *uzdrawować* 'sanare' 102, 3 (ts. W K P); *wkrzeszenie* (zapewne zamiast *wskrzeszenie*) 'resurrectio' 138, 1 (W K P *wzkrziessenie*); *wzbać się* 'timere' 117, 6 (ts. W); *wzdrażnić* 'irritare' 105, 8 (ts. W P); *wznieć* 'sonare' 150, 5 (ts. W K); *zaiście* 'autem' S, 33 (ts. W); *zapad* 'occidens' 102, 12; 106, 3; 112, 3 (ts. W K P).

C 2. Osobno wymienimy wyrazy i znaczenia, o których nie sędzono dotychczas, że mają związek z czeszczyzną, wskutek czego nie figurują one w słowniku Basaja i Siatkowskiego. Wprawdzie Kyas w cytowanej wyżej rozprawie przytaczał je we fragmentach z różnych psalterzy czeskich, ale nie wykazał jasno, które z nich są dowodami rzeczywistego wzorowania się na tekście obcojęzycznym, a które przykładami zbieżności przypadkowej, nieistotnej.

Przeprowadziwszy analizę według przedstawionej na wstępie metody otrzymaliśmy duży zbiór wyrazów w XV wieku rzadkich lub użytych przez pisarzy FI BC w rzadko spotykanych znaczeniach, a więc takich, które na tle piętnastowiecznego słownictwa polskiego sprawiają wrażenie obcych. A ponieważ stosowane one były w tych samych kontekstach przez Czechów, można je uznać za elementy użyte pod wpływem czeskiej tradycji psalterzowej. W ten sposób liczba wyrazów podejrzanych o związek z czeszczyzną znacznie się zwiększa. Na możliwość niemałego rozszerzenia zasobu znanych nam bohemizmów leksykalnych zwrócił uwagę S. Urbańczyk pisząc, że „rzeczywista liczba zapożyczeń z języka czeskiego jest z pewnością znacznie większa, niż się dotąd przyjmuje”²³. Nie znaczy to, że lista stu kilkudziesięciu wyrazów, którą niżej zamieszczamy, powiększa w tak znacznej mierze zasób rzeczywistych czechizmów. Są bowiem wśród tych wyrazów na pewno i wyrazy rodzime, i to chyba w większości. Jednak nie ulega wątpliwości, że użycie ich zostało narzucone przez obcy wzór, co należy rozumieć w ten m. in. sposób, że czeszczyzna pomogła wybrać taki a nie inny leksem polski.

Przez swą rzadkość w polszczyźnie wyrazy te wykazują podobieństwo do wymienionych wyżej w punktach A 3 i zwłaszcza B, jednak ze względu na to, że nie są oczywistymi, jaskrawymi bohemizmami, mieszczą się w typie C.

Oto ów zestaw wyrazów: *baśń* 'fabulatio' 118, 85 (ts. W P); *chod* 'gressus', najczęściej in pl. 118, 133; 139, 5; 143, 16 (ts. W K); *chrqst* 'bruchus' 104, 33 (ts. W P); *chwałny* 'laudabilis' 144, 3 (ts. P); *czakanie* 'expectatio' 118, 116 (ts. W K P); *drzemanie* 'dormitatio' 131, 4 (ts. W K P); *dziesięcistruny* (?) 'decachordus' 143, 10 (ts. K); *gawronow* 'corvorum' 146, 10 (ts. Biblia boskowska i Litomierzycko-trzebońska²⁴); *gnieżdzić* 'nidificare' 103, 18 (ts.

²² Tamże, s. 51.

²³ S. Urbańczyk, *Rozwój słownictwa słowiańskiego w związku z rozwojem społeczeństw słowiańskich*, [w:] *Z polskich studiów slawistycznych*, seria 3, t. 3, Warszawa 1968, s. 280.

²⁴ V. Kyas, *op. cit.*, s. 51, 58.

W K P); *gospodnow, gospodzinow* 'domini' 101, 22; 103, 32 itd. (ts. W K P); *groźnie* 'terribiliter' 138, 13 (ts. W K P); *jutrzni* 'matutinus' 129, 6 (ts. W P); *małość* 'paucitas, mała liczba, mała ilość' 101, 24 (ts. W P); *nachylić się* 'inclinare' 103, 6 (ts. W P); *nadpwać* 'supersperare', oczywista kalka 118, 81 (ysem *nadyfal* W, ts. wyraz K P); *nieprzyjacielow* 'inimici' 105, 11 (ts. W); *okowy* 'vincula' 115, 7 (ts. W P K); *otkwiść* 'efflorere' 102, 14 (ts. W K); *plodzisty* 'fructifer' 106, 34 (W *zemy plodistwu*); *podąć* 'flare' 147, 7 (ts. W); *podole* 'convallis' 107, 7 (ts. W P K); *podół* (?) 'convallis' 103, 11 (ts. P); *pogorek* 'collis' 113, 4; 6 (ts. W); *pomietliwy* 'memor' 105, 7 (K *pamyetliwi*); *posilnić* 'confortare' 141, 9 (ts. W); *przeciwu* 'adversum' 118, 23 (ts. W); *przyjemca* 'susceptor' 118, 114; 143, 2 (ts. K Kp); *rarogowy* 'erodii' 103, 19 (ts. W K P); *rozdrażnić* 'irritare' 105, 17; 32; 106, 11 (ts. W, Kp); *rozwiązować* 'solvere' 145, 6 (ts. K); *silność* 'fortitudo' KM, 6 (ts. K); *skłaść się* 'collocari' 103, 23 (ts. W P); *slutowanie* 'miseratio' 102, 4 (ts. W); *śloność* 'salsugo, słona, bezpłodna ziemia' 106, 34 (ts. Kp); *spadzenie* 'ruina, zagłada' 105, 29 (ts. W); *strzeszny* 'tectorum' 128, 5 (ts. W K P); *swiązanie* 'alligatio' 149, 8 (ts. W K P); *swięzować* 'alligare' 146, 3 (ts. W); *trząsienie* 'quassatio' 105, 30 (ts. K P); *urozumić* 'intelligere' 106, 43; 138, 2 (ts. W K P); *ustawować* 'constituere' 139, 2 (ts. W, K); *weskwiść* 'efflorere' 131, 19 (ts. W K P); *wonieć* 'odorare' 113, 14 (ts. K P); *wsiadacz* 'ascensor' KM, 1 (ts. W); *wydobywać* 'requirere' 104, 44 (ts. W P); *wyplacować* 'redimere' 102, 4 (ts. W P); *zasłoniciel* 'protector' 113, 17; 143, 3 (ts. W P K); *zaścienieć* 'obumbrare' 139, 8 (ts. W); *zgłobić się* 'malignare' 104, 15 (W *zlobiti*, P *zlobyty*); *zgłobiwy* 'malignus' 118, 115 (W P *zlobywy*); *zgłoba* 'malitia' 106, 34 (*złoba* W K) – natomiast w znaczeniu 'iniquitas' 108, 13 i 'maledictio' 108, 16 bez związku z tekstami czeskimi; *źrzeć* 'respicere' 103, 33 (ts. K); *żebractwo* 'mendicitas' 106, 10 (ts. W K P). Być może należy tu jeszcze *cedr* 103, 18, dla którego czeszczyzna była pośrednikiem w drodze z łaciny (ts. W K P).

Przeglądając powyższą listę stwierdzamy, że na znaczną jej część składają się formacje określone przez S. Rosponda mianem „banalnych i płynnych formacji słowotwórczych”, „szablonowych deverbativów” itp.²⁵, np. *czakanie, slutowanie, spadzenie, gawronow, gospodzinow, nieprzyjacielow, małość, silność, śloność, wsiadacz, zasłoniciel* i in. Owa szablonowość wspólna była polskiej i czeskiej literaturze przekładowej. Jest to po prostu cecha średniowiecznego stylu psalterzowego wynikła ze zbyt dosłownego tłumaczenia abstrakcyjnej łaciny św. Hieronima²⁶.

²⁵ S. Rospond, *Język renesansu a średniowiecza na podstawie literatury psalterzo-wo-biblijnej*, [w:] *Odrodzenie w Polsce*, t. 3, *Historia języka*, cz. 2, s. 109.

²⁶ O „oschłości” Wulgaty i szarzyźnie średniowiecznej literatury religijnej zob. S. Urban-czyk, *Uwagi o artyzmie Psalterza w przekładzie Jana Kochanowskiego*, [w:] *O języku poetyckim Jana Kochanowskiego*, Kraków 1984, s. 98, 105.

Do kategorii C 2 zaliczamy też bardzo liczne przykłady semantycznego wpływu czeszczyzny psalterzowej. Idzie tu o wyrazy polskie, ale zastosowane w osobliwych kontekstach i nabierające wskutek tego osobliwych odcieni znaczeniowych, spotykanych poza tym prawie wyłącznie w przekładach Biblii. Także i w odniesieniu do tej grupy faktów można by mówić, że współtworzą styl psalterzowy. Być może takie przesunięcia semantyczne były w owej epoce poczytywane za właściwość poezji biblijnej, stanowiąc o swoistej niejasności, tajemniczości psalmów. Owa niejasność wynikała po części z egzotyczności metaforyki i realiów biblijnych, mało znanych Europejczykowi, ale przede wszystkim z nieumiejętności tłumaczy, którzy stosując mechanicznie werbalną metodę przekładu, rozumieli tekst zanadto dosłownie i przekładali go zanadto literalnie, nie biorąc pod uwagę możliwości przekładu swobodniejszego, a mimo to lepszego. Mamy tu zatem do czynienia ze zjawiskiem *toutes proportions gardeés* podobnym do zjawiska np. błędów literowych, między którymi pisarze polscy zachowywali bezwiednie czeskie cechy ortograficzne lub fonetyczne²⁷. I jak błędy literowe nie mogą być nazwane bohemizmami, choć dowodzą w sposób niezbity kopiowania z tekstu czeskiego, tak i wynikające z niewprawnego przekładu osobliwości w sferze semantyki nie są bohemizmami semantycznymi, choć wskazują na zależność tekstu polskiego od czeskiego. Są to po prostu tylko ślady zależności tekstowej.

Idzie tu o następujące znaczenia: *bicie* 'proelium, bitwa' 143, 1 (w Biblii boskowskiej w ts. wersji ale jako odpowiednik wyrazu *bellum*, co mogło jakoś oddziaływać²⁸); *błędzić* 'errare, odstąpić od czegoś' 118, 110 (ts. K P); *ciało* 'wszelka istota żyjąca' 144, 22 (ts. P); *cirpieć* 'sustinere, wyczekiwać' 129, 4; 5 (ts. W, P); *duch* 'wiatr' 102, 15; 103, 5; 106, 25 i in. (ts. W K P); *dzieci* 'catuli, pulli, młode zwierzątka' 103, 22; 146, 10 (ts. W); *jeden* 'unus, żaden' 105, 12 (ts. W K P); *jezioro* 'lacus, otchłań, podziemie' 142, 8; KE, 12 (ts. W K P); *krolewstwo* 'regio, kraina' 104, 43; 105, 27 (ts. Kp); *krzesić* 'suscitare, podnosić' KA, 11 (ts. W); *księżstwo* 'principatus, zwierzchnictwo' 138, 16 (ts. W P); *ludzie* 'populi, ludy, narody' 107, 3; 116, 1; 149, 7; KI, 5 (ts. W K P); *leż* 'mendax, kłamca' 115, 2 (ts. W, *lharz* P); *łoś* 'onager, dziki osioł' 103, 12 (ts. W P); *mie(d)za* 'terminus, kraj, kraniec' (ts. W P); *mięso* 'caro, ciało' 118, 120; 135, 26 (ts. W P); *miłość* 'zelus, gorliwość' 118, 139 (ts. W P); *molwić* (coś) 'loqui, dicere, opowiadać' 105, 2; 144, 5; 11; 6 (ts. K); *myśleć* 'meditari, śpiewać' (o jaskółce) KE, 6 (ts. W K); *naleźć* 'invenire, napastować, atakować' 114, 3; 118, 143 (ts. W K P); *narod* 'generatio, pokolenie' 118, 90 (ts. W); *narodzenie* 'nativitas, urodzaj, plony' 106, 37 (ts. W K P); *nizina* 'inferus, piekło, otchłań'

²⁷ Np. *wekirwyech* 'in sanguinibus' 105, 37 albo *lhesz* 'mendax' 115, 2 wobec *lharz* P, por. M. Cybulski, *op. cit.*, s. 87 i n.

²⁸ V. Kyas, *op. cit.*, s. 64. Przy okazji zauważmy, że wśród wyrazów tej grupy szczególnie dużo jest takich, które noszą wyraźne czeskie cechy graficzne, fonetyczne i fleksyjne, czego tu z braku miejsca nie uwidaczniamy.

138, 14 (ts. W); *odwieść* 'abducere, uprowadzić w niewolę' 136, 4 (ts. K); *omówienie* 'excusare, wymówka' 140, 4 (ts. P K); *oprawić* 'parare, uczynić, sprawić, przygotować' 102, 19 (ts. W); *ostać* 'posse, przemoc, pokonać' 128, 2 (ts. W); *ostrzec* 'custodire, ustrzec' 120, 7 (ts. W K); *ostrzegać* 'custodire, przestrzegać kogoś' 118, 4; 88 (ts. W K); *ostrzeganie* 'custodire, przestrzeganie czegoś, stosowanie się do czegoś' 118, 5 (ts. W K); *oświecać* 'illuminare, przywracać wzrok' 145, 6 (ts. K P); *oświecić* 'illucere, uczynić (oblicze) łaskawym' 117, 25; 118, 135 (ts. W P); *otzywać* 'revocare, odwoływać kogoś od czegoś' 101, 25 (ts. W K P); *pierze* 'pennae, skrzydła' 138, 8 (ts. W P); *poddać* 'tradere, wydać' 105, 39 (ts. W K); *poganić* 'abominare, czuć wstręt' 118, 163 (ts. W); *poświęcić* 'initiare, oddać cześć' 105, 28 (*swietili su* P); *powrozek* 'funiculus, udział w ziemi dziedziczonej' 104, 11; 138, 2 (ts. K); *przeciwieństwo* 'contradictio, spór, obelga' 105, 32; 118, 39 (ts. P K); *przemoc* 'posse, pokonać' KA, 6 (ts. W K); *przestępca* 'praevaricari, dokonywać przestępstwa' 118, 119; 158 (ts. W K); *przyjęcie* 'susceptio, obrona' 107, 8 (ts. W K P); *przyrazić* 'allidere, rozbić, uderzyć o coś' 136, 12 (ts. w Biblii Litomierzyczko-trzebońskiej²⁹); *przyciągać* 'attrahere, zaczerpnąć (powietrza)' 118, 131 (ts. W K P); *rozdzielenie* 'divisio, część' 135, 13 (ts. K P); *rozprawić* 'narrare, opowiedzieć' 118, 85 (ts. W); *schować* 'servare, ustrzec' KA, 14 (ts. W); *siemię* 'semen, potomstwo, lud, plemię' 101, 29; 104, 6; 105, 27; 111, 2 (ts. W P); *skruszenie* 'contritio, rana' 146, 3 (ts. W); *służba* 'servitus, pożytek, użytkowanie' 103, 15; 146, 9 (ts. W K P); *słyszenie* 'auditio, głos' 111, 6; OH, 1 (ts. W K); *ssać* 'subsistere, przetrwać' 139, 11 (ts. w Biblii boskowskiej³⁰); *strawić* 'consummare, udoskonalic' 118, 87 – błąd tłumacza, który sądził, że w Wulgacie jest *consumere* (ts. W); *strząść* 'conquassare, rozbić, roztrzaskać' 109, 7 (ts. W K); *susza* 'siccum, suchy teren' 104, 40; KM, 23 (ts. P); *ugotować* 'parare, uczynić' 131, 18 (ts. W); *wybijać* 'expugnare, walczyć' 128, 1 (ts. W K); *wyprowadzić* 'liberare, wyzwolić' 108, 21 (ts. W); *zginęły* 'interemptus, zabity' 101, 21 (ts. W); *zpowiedź* 'confessio, głoszenie chwały' 103, 2 (ts. W P K); *ztrata* 'interitus, zguba, zagłada' 102, 4 (ts. W), *żyła* 'cervix' 128, 4 (ts. W) i in. (jeszcze około 60 przykładów zależności, jednak może mniej pewnych).

Znaczną część wymienionych wyżej wyrazów stanowią kalki, zwłaszcza wśród czasowników prefiksalnych, np. *oświecać*, *oświecić*, *otzywać*, *poddać*, *przeciwieństwo*, *przyjęcie*, *przyrazić*, *przyciągać*, *rozdzielenie*, *skruszenie*, *strząść* itd. Oczywiście można by założyć, że autorami tych kalk byli Czesi i Polacy niezależnie od siebie, a więc że tworzyli je bezpośrednio na wzór wyrazów łacińskich – i z pewnością jakaś ich część w Fl ma taką właśnie genezę. Byłoby jednak nieprawdopodobne prawie jednocześnie utworzenie tak wielu identycznych słów w identycznych kontekstach ksiąg napisanych różnymi językami. Dlatego o wpływie czeskiej tradycji psalterzowej wątpić w tym

²⁹ Tamże, s. 52.

³⁰ Tamże, s. 51.

wypadku nie należy. Zwłaszcza wspólne błędy tłumaczenia typu *myślić*, *strawić*, *żyć* zamiast oczekiwanych wersji *pląć*, *swirchować*, *żyć* dowodzą, że wpływ taki rzeczywiście tu zachodził.

Na zakończenie podamy jeszcze jedną listę wyrazów poczytywanych przez niektórych autorów za bohemizmy, ale według Basaja i Siatkowskiego jednak rodzimych. Dokonana przez nas analiza potwierdziła pogląd o rodzimości tych wyrazów. Po pierwsze, znaczna ich liczba nie ma żadnych nawiązań w psalterzach czeskich: *brzeżdzenie*, *bydlić*, *bydło* 'possessio' (u Czechów tylko w znaczeniu 'habitatio'), *gardzenie*, *gąść*, *imienie*, *jednota*, *komora*, *kusić*, *lubić się*, *latka*, *ływy*, *młodziec*, *młodziec*, *modla* 'ofiara', *mosiądzowy*, *murowany*, *nadzieja*, *oblicze*, *odkupić*, *pilgrzymstwo*, *płoszczyca*, *przebywać*, *prześpieć*, *przyśpieć*, *śława*, *śnażyć się*, *szkoda*, *szukać*, *usile*, *wdzięczny*, *wielmożstwo*, *wojska*, *wojwoda*, *wrog*, *wysza*, *wywolić*, *wyzwolić*, *wywyszać*, *wzdźwignąć*, *wzmnożyć*, *zbawiciel*, *zbawić*, *życie*³¹. Jeżeli nawet są wśród wymienionych wyrazów jakieś bohemizmy, to na pewno nie przez psalterz dostały się do polszczyzny. Po drugie, ewentualna zbieżność tekstowa jest nieistotna, bo bogate jest w staropolszczyźnie poświadczenie wyrazów: *dobrota*, *cudzoziemiec*, *kajać się*, *kobyłka* 'szarańcza', *krasny*, *pokoje*n (zresztą bohemizm fleksyjny i graficzny), *potępa*, *prawić*, *sbór*, *skiba*, *skót*, *skusić*, *skutek*, *takież*, *wielmi*, *zakoń*, *znamionać*, *żgący*.

Ogółem w Fl BC wystąpiło ponad 270 wyrazów i znaczeń, które wykazują związek z czeszczyzną bądź konkretniej z czeską tradycją psalterzową. Jest to ok. 19%, to jest prawie jedna piąta słownika wyrazów znaczących tego zabytku³².

Niewątpliwe bohemizmy (typ A + B) to ok. 70 wyrazów, to jest 5% słownika i ok. 5% tekstu. Wynika z tego, że co dwudziesty mniej więcej wyraz tekstowy to bohemizm. O stosunkowo dużej frekwencji bohemizmów w tekście decydują zwłaszcza wyrazy należące do kategorii A 1 i A 2, które na liście frekwencyjnej mają przeważnie rangę bardzo wysoką, należąc do najczęściej używanych, bo dawno zapożyczonych i dobrze zdomowionych, np. *gospodzin*, *blogosławić*, *miłosierny* itd.

Pod wpływem psalterza czeskiego zastosowano w Fl BC około 220 wyrazów czeskich i polskich (typ B + C). Jest to około 16% słownika wyrazów znaczących. Przykłady takiej zależności tekstowej stanowią jednak nie więcej niż kilka procent tekstu, z tego wpływy czysto leksykalne, tj. bez nietypowych znaczeń, typu C to tylko ok 1% tekstu. Przyczyną tego zjawiska

³¹ O tym, że wyrazy *zbawiciel*, *zbawić* dostały się do polszczyzny bezpośrednio z języka staro-cerkiewno-słowiańskiego por. J. Siatkowski, *Po v 'prosa za neposredstvennoto vlijanie na strob'lgarskija ezik v 'rchu staropolskija*, „B'lgarski ezik” 1981, nr 31, s. 411–412.

³² Nie licząc spójników, przyimków, zaimków, liczebników i nazw własnych. Podstawowe wyniki analizy statystycznej słownictwa Fl BC: liczba wyrazów tekstowych – 10 784, liczba haseł (wyrazów słownikowych) – 1 573, w tym wyrazów znaczących – 1 384.

jest niska ranga na liście frekwencyjnej: wyrazy takie bywają najczęściej reprezentowane przez jeden przykład w tekście. Są to albo bohemizmy przelotne (w grupie B, np. *nasile*, *nieprawiedliwość*, *niebie*, *obliczej*, *omirzić*) albo polskie archaizmy podtrzymane przez wzór czeski, a więc wyrazy również rzadkie i nietrwałe (w grupie C 1, np. *bezden*, *czysło*, *odziew*, *sstarac się*, *zapad*).

Tak więc choć wyliczanie stu kilkudziesięciu elementów typu C może czynić wrażenie, że zależność od tekstu czeskiego jest bardzo duża, to jednak rzeczywiste jej rozmiary są ograniczone: uwidacznia się ona w słowniku, w tekście natomiast jest w istocie niewielka.

WYKAZ SKRÓTÓW

- Fl – *Psalterz floriański łacińsko-polsko-niemiecki*, wyd. L. Bernacki, Lwów 1939.
 K – *Žaltár Klementinský*, wyd. A. Patera, Praha 1890.
 Kp – *Der altschechische Kapitelsalter*, wyd. E. Rippl, Praha 1928.
 P – *Žaltár Podiebradský podle rukopisu draždanského*, wyd. A. Patera, Praha 1899.
 W – *Žaltár Wittenberský*, wyd. J. Gebauer, Praha 1880.

Marek Cybulski

LEXIKALISCHE BOHEMISMEN IM AUS DEM XV. JH. KOMMENDEN TEIL DES PSALTERZ FLORIAŃSKI

Der Verfasser unterscheidet zwischen (a) eigentlichen Bohemismen (tschechische Wörter und Bedeutungen) und (b) Wörtern, die unter tschechischem Einfluß gebraucht wurden. Die beiden Gruppen kreuzen sich und ergeben drei verschiedene Gruppen: A. tschechische Wörter, die nicht aus der tschechischen Psaltertradition stammen; B. Wörter, die aus dem tschechischen Psalter übernommen wurden; C. polnische Wörter, die unter tschechischem Einfluß gebraucht wurden. Es kann auch eine detailliertere Einteilung vorgenommen werden: A 1. alte Entlehnungen aus der Christianisierungszeit, die keine Entsprechungen in tschechischen Psaltern haben; A 2. ebenfalls alte Entlehnungen, die auch in altschechischen Psaltern vorkommen; A 3. später entlehnte Bohemismen, was jedoch nicht durch die Psalterübersetzung erfolgte; B. die von den Übersetzern übernommenen Bohemismen; C 1. polnische Wörter, meist Archaismen, die durch das tschechische Muster wieder belebt wurden (was auch in der einschlägigen Literatur bestätigt wird); C 2. polnische Wörter, die unter tschechischem Einfluß gebraucht wurden, die bislang nicht mit der tschechischen Tradition in Zusammenhang gesetzt wurden, die die zahlreichste Gruppe (darunter viele semantische Entlehnungen) ergeben. Es wurden auch einige Wörter genannt, die für Bohemismen gehalten wurden, und die es im Lichte neuerer Analyse nicht sind, z.B. 'brzeźdzenie', 'bydlie', 'bydło', 'gardzenie' und 40 andere mehr. Die Typen A + B ergeben ca. 5% des Lexikons und des Textes, B + C ca. 16% des Lexikons und nur einen geringen Prozentsatz des Textes im genannten Teil des *Psalterz floriański*.